

УДК 811.161.2'367.335 + 821.161.2 І. Франко

**ДОВЖИНА ТА ГЛИБИНА СКЛАДНОПІДРЯДНИХ
БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ РЕЧЕНЬ У НАУКОВОМУ МОВЛЕННІ ІВАНА
ФРАНКА**

Олена Труш

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української мови,
вул. Університетська, 1/234, 79001, Львів, Україна,
тел.: (032) 239 47 17*

У статті розглянуто особливості функціонування складнопідрядних багатоконпонентних речень із кількома видами підпорядкування в наукових статтях І. Франка: охарактеризовано основні типи й частотність уживання складних речень, виділено моделі аналізованих конструкцій та їх модифікації в тексті, встановлено значеннєві зв'язки між предикативними частинами структур на зовнішньому і внутрішньому рівнях членування, з'ясовано позицію головної частини стосовно підрядних у кожній моделі та її варіанти, визначено довжину та глибину складнопідрядних конструкцій. У складнопідрядних багатоконпонентних реченнях із кількома видами підпорядкування на різних рівнях членування виокремлено всього шість моделей, у межах кожної з них охарактеризовано їхні модифікації залежно від довжини та глибини аналізованої конструкції, простежено структурно-семантичні особливості та функціонування у Франковому науковому тексті. Довжина речень коливається від трьох до десяти компонентів, глибина обмежується двома-трьома рівнями членування.

Ключові слова: наукове мовлення, складнопідрядне багатоконпонентне речення, довжина складнопідрядного речення, глибина складної конструкції.

Наукові та науково-популярні тексти І. Франка засвідчують, що ядро в системі неелементарних конструкцій з одним типом зв'язку формують складнопідрядні структури (49,3 %), рідко вжито багатоконпонентні безсполучникові речення (2,6 %) і ще рідше – поліпредикативні складносурядні речення (0,6 %). Це зумовлено специфікою наукового мовлення, у якому логічні форми доказовості проектуються у структури з різними способами підпорядкування предикативних частин.

Українські мовознавці Г. Горяна [1], О. Козіцька [2], І. Кучеренко [3], К. Шульжук [7] розглядали складнопідрядні багатоконпонентні речення у своїх наукових працях, проте неелементарні конструкції наукових текстів письменника все ж залишилися поза увагою дослідників.

Під час аналізу моделей складнопідрядних багатоконпонентних речень, які вживає І. Франко, враховуємо спосіб підпорядкування предикативних частин, їх позицію стосовно головної, вид значеннєвих зв'язків між компонентами складних синтаксичних конструкцій, характер формального зв'язку між предикативними частинами на зовнішньому та внутрішньому рівнях членування, довжину й глибину речень, у яких реалізуються складні форми пізнавальної й мисленнєвої діяльності людини. Довжина складнопідрядних речень визначається

кількістю її складових частин. Глибина конструкцій наукового тексту І. Франка зумовлена наявністю кількох рівнів членування.

Складнопідрядні речення з кількома підрядними реалізуються в моделях із послідовною підрядністю (41,8 %), однорідною (11,4 %) та неоднорідною (19,3 %) супідрядністю, які були предметом аналізу наших попередніх розвідок [див. 4; 5].

Серед поліпредикативних конструкцій із комбінованою підрядністю, у яких простежується кілька типів підпорядкування на різних рівнях членування, виділяємо такі моделі: з подвійною супідрядністю (2,8 %); з неоднорідною супідрядністю й послідовною підрядністю (9 %); з послідовною підрядністю й неоднорідною супідрядністю (3,7 %); з однорідною супідрядністю й послідовною підрядністю (4,3 %); з послідовною підрядністю й однорідною супідрядністю (3,6 %); з подвійною супідрядністю й послідовною підрядністю (3,9 %).

Як бачимо, з-поміж речень із кількома типами підпорядкування найуживаніші ті конструкції, у яких провідним є зв'язок неоднорідної супідрядності, що дає авторові змогу якнайповніше розкрити зміст речення, найменш поширені – структури з подвійною супідрядністю.

1. Конструкції з подвійною супідрядністю. До цього різновиду складних синтаксичних структур зараховуємо ті конструкції, у яких поєднано два види супідрядності – неоднорідна й однорідна, причому домінує неоднорідна супідрядність.

Стосовно кількості компонентів речень із подвійною супідрядністю слід зауважити, що довжина таких конструкцій, виявлених у науковому мовленні І. Франка, становить мінімально чотири складові частини, максимально – сім. Найпродуктивнішими є моделі чотири- та п'ятикомпонентних речень. Залежно від кількості предикативних частин конструкції мають різноманітну структуру.

Для **чотирикомпонентних** речень характерною є така побудова: зв'язком неоднорідної супідрядності поєднуються просте та два однорідні, причому проста предикативна одиниця може як передувати однорідним, так і перебувати в постпозиції до однорідних. Наприклад: *Вже з самого формулювання тих задач, які поперед усього, по моїй думці, має перед собою літературний критик, можна побачити, до якої наукової галузі мусимо відносити його роботу і яким науковим методом він мусить послуговуватися* [6, т. 31, с. 53]. *Чим інтенсивніший імпульс вийде від одного осібника, чим більший круг індивідів обійме і порушить, тим більший буде наш вплив у тій сумі матеріальних та ідеальних сил, що порушують суспільність у її розвої* [6, т. 45, с. 431].

Дещо складнішу будову мають конструкції з **п'ятьма** предикативними частинами. Виділимо такі модифікації поєднання компонентів на першому ступені підпорядкування:

1) просте + три однорідні супідрядні: *Література в її цілості чимраз більше починає ставати неподібною до школи, де все підігнано під один шаблон, під одні правила, а чимраз більше подібна до життя, де ніщо не повторяється, де нема правил без вислуків, нема простих ліній і геометричних фігур, де панує безкінечна різноманітність явищ і течій* [6, т. 41, с. 525];

2) два прості + два однорідні супідрядні (однорідні частини або перебувають в оточенні простих, або знаходяться після простих). *Як у релігії, по словам Гуцкова, "Nicht was man glaubt, Nur wie man's glaubt, das giebt allein den*

Ausschlag" [вирішальне значення має не те, у що ми віримо, а тільки те, як ми віримо (нім.)], так само і в артистичній творчості краса лежить не в матеріалі, що служить їй основою, не в моделях, а в тім, яке враження робить на нас даний твір і якими способами артист зумів досягнути те враження [6, т. 31, с. 118].

У **семикомпонентній** структурі зв'язком неоднорідної супідрядності поєднуються просте і п'ять однорідних супідрядних речень: *Ми придивляємось, як ті роди за чергою то підносилися, то упадали, ділимо їх на більші і менші і питаємо, чи поет працював на однім полі, чи на кількох (пригадаю тут коротко різницю між греками, що звичайно держалися одного роду літератури і в цім доходили до високої досконалості, і римлянами, що трібували своїх сил в різних родах), і де його праця була найкраща; чому вона була успішною, а чому неуспішною?* [6, т. 41, с. 8].

Просте речення найчастіше розриває головну частину, а однорідні підрядні розміщені в постпозиції до головного речення. *Історик літератури, дошукуючись, відки і якими вітрами занесене було на його ниву певне насіння, поряд з тим не залишить слідити, які плоди принесло те насіння на його ниві, в які оригінальні форми виродилась космополітична ростина серед нового оточення* [6, т. 41, с. 38–39].

Водночас трапляються й такі конструкції, у яких просте речення розміщується у препозиції до головної частини, виконуючи роль т. зв. зовнішнього речення, однорідні супідрядні – після неї. *Коли у нього нерви не зовсім ще отупіли, він мусив би самими нервами почути, що тут те самісіньке добро, як і там, що Мопассана так само, як і декадентів, розточують ті самі баццли: брак життєвих ідеалів (навіть при деякій безперечній "ідейності" в поодиноких творах), гіпертрофія власного "я", перевага матеріальних чинників життя над духовими* [6, т. 31, с. 37].

Предикативні частини, поєднані зв'язком однорідної супідрядності, передують головному та простому, при цьому просте речення або розриває головну частину, або розташоване в постпозиції до неї: *Коли Колумб відкрив Америку і європейці почали забирати в свої руки той "новий світ", прийшли в такі країни, що були скупо заселені напівдикими людьми і покриті віковічними лісами, а в тих лісах віднайшли руїни величезних будівель, кам'яних палат, храмів, покритих штучними різьбами та оздобами* [6, т. 45, с. 305].

Значно важчими для сприйняття читача є структури, у яких однорідні супідрядні речення та просте розривають головне: *Цураючися української літературної мови, яку чули довкола себе і якою переважно говорили й самі, не чуючи себе в силах писати російською літературною мовою, якої не знали гаразд, деякі молодші письменники-москвофіли в Галичині кинулися писати місцевими галицькими діалектами, лемківським та бойківським* [6, т. 37, с. 208].

У ролі однорідних супідрядних предикативних частин І. Франко здебільшого використовує означальні та з'ясувальні підрядні речення (в інтерпозиції та постпозиції до головної частини), зрідка – часу, умови (у препозиції до головної частини). Простими складовими частинами найчастіше виступають підрядні умови, означальні, з'ясувальні (залежно від позиції стосовно головного речення та однорідних супідрядних).

2. Конструкції з неоднорідною супідрядністю та послідовною підрядністю. У наукових статтях І. Франка конструкції цього варіанта моделі

складнопідрядних багатокомпонентних речень становлять поєднання чотирьох–шести предикативних частин у складне речення, у якому домінує зв'язок неоднорідної супідрядності, а допоміжним виступає послідовне підпорядкування.

Чотирикомпонентні конструкції мають таку структуру: одна з підрядних частин першого ступеня містить залежне підрядне другого ступеня. Наприклад: *Поминаючи вже те, що історія нової літературної мови южноруської, мови Котляревського і Василя Гоголя, мусить починатися від тих документів, які виходили із Січової канцелярії в XVII і XVIII віках, годиться звернути увагу, що там же, на Запорозжжі, постали найстарші "вірші", т. є. поеми, уложені на чисто народній мові, на побожні теми, та з різко гумористичною закрукою, звичайно, також з дуже виразним політичним і соціальним підкладом* [6, т. 41, с. 44].

У **п'ятикомпонентних** структурах головна частина зв'язком неоднорідної супідрядності приєднує:

1) два прості та складнопідрядне зі звичайною підрядністю (у цьому випадку складнопідрядне речення або передує простим, або перебуває в їх оточенні, або в постпозиції до них): *І коли найновіша і найбільш широка праця руська на тім полі – кількатомова "Історія літератури руської" д-ра Омеляна Огоновського – стала на іншій дорозі, держиться методу біографічного, так що з-поза життя писів поодиноких авторів ми майже не можемо добачити розвою літератури, то при всіх великих заслугах сього діла, при всій пильності і старанності в громадженні подробиць, при всім уміркованні в осудах, при тій симпатичній тенденції, якою навіване ціле діло, ми все-таки мусимо сказати, що "Історія літератури руської" проф. Ом. Огоновського з погляду на метод становить регрес в порівнянні хоч би з працею Я. Головацького "Первое движение галицких русинов"* [6, т. 41, с. 7];

2) два складнопідрядні зі звичайною підрядністю: *Автор вибирає біографічні звістки про Шевченка, в яких говориться, що він читав святе письмо, і на їх підставі доказує, що поет не розставався з ним ціле життя, почавши від наймолодших літ, через що й вплив святого письма на нього мусив бути великий* [6, т. 35, с. 240];

3) просте + трикомпонентне речення з послідовною підрядністю (просте – як у препозиції, так і в постпозиції): *Коли ж той самий Кант говорить далі, що в творах штуки сама формальна краса значить небагато, бо "die Schönheit geht von der Form auf den Inhalt" [краса йде від форми до змісту (нім.)], то се є тільки недокладний вислів Гоголевої думки, що артист, перетворюючи по-своєму явища дійсного світу, надаючи їм артистичну форму, тим самим убагороднює їх, підносить їх "в перл создания"* [6, т. 31, с. 118–119];

4) просте + трикомпонентне з неоднорідною супідрядністю (неоднорідна супідрядність простежується на першому та другому рівнях членування): *В першій розділі автор на основі свіжих тоді дослідів Шафарика та Міклошича, які він у рр. 1857 і 58 популяризував у "Сборнику", показує, що первісним слов'янським письмом, яке винайшов св. Кирил, була глаголиця, з якої пізніше його ученик Климент виробив письмо легше для вживання, прозване кирилицею, уживши для нього 24 букв грецьких і 14 узятих, а властиво перероблених із глаголиці* [6, т. 47, с. 637].

Шестикомпонентні конструкції укладаються в такі структурні схеми:

1) головне приєднує складнопідрядне речення зі звичайною підрядністю

та трикомпонентне з неоднорідною супідрядністю: *Що фігура кобзаря навіть в ту пору не займала знов так виключно фантазії Шевченка, як би сього можна догадуватись з його віршів, на се маємо доказ хоч би в тому, що в своїх тодішніх працях малярських, котрих було немало, він ані разу не бере собі темою кобзаря українського, а обертається ненастанно в кружку образів і сюжетів тої школи, в котрій виховувався (гл. "Художник")* [6, т. 27, с. 299];

2) два прості + трикомпонентне з неоднорідною супідрядністю: *Поет сей, спочатку ліберал і приятель декабристів, автор різких антицарських та антидеспотичних епіграм, що розходилися в рукописах і в уснім перекладі по всій Росії (о їх популярності гл.: Пупін, "Характеристики", 43 і далі), по 1825 році змінив свої погляди політичні і, головню під впливом московського кружка, котрий громадився довкола поета Веневітінова, перейнявся філософічними й естетичними поглядами Шеллінга, що говорив про "штуку для штуки", про "об'єктивність" представлення без огляду на те, що представляється в поезії, і про те, що поезія – не заслуга дійсного життя і його інтересів, а, так сказати, сама для себе окреме царство* [6, т. 27, с. 303];

3) два прості + трикомпонентне з послідовною підрядністю: *Поет для dokonання сугестії мусить розворушити цілу свою духову істоту, зворушити своє чуття, напружити свою увагу, одним словом, мусить сам не тільки в дійсності, але ще й другий раз, репродуктивне, в своїй душі пережити все те, що хоче вилити в поетичнім творі, пережити якнайповніше і найінтенсивніше, щоби пережити могло вилитися в слова, якнайбільше відповідні дійсному переживанню; і вкінці попрацювати ще над тим, уже зовсім технічно, щоби ті його слова уложилися в форму, яка би не тільки не затемнювала яркості того безпосереднього переживання, але ще й в додатку підносила б те переживання понад рівень буденної дійсності, надавала б йому коли вже не якась вище, символічне значення, то бодай будила в душі читача певні суголосні тони як часті якоїсь ширшої мелодії, збуджувала би в ній певні тривкі вібрації, що не втихали б і по прочитанні твору, вводили би в неї хвилювання, згідне з її власними споминами, і таким робом чинили би прочитане не тільки моментально пережитим, але рівночасно частиною, відгуком чогось давно пережитого і похороненого в пам'яті* [6, т. 31, с. 45–46];

4) складнопідрядне зі звичайною підрядністю + трикомпонентне з послідовною підрядністю (чи у зворотному порядку): *З того, що в пам'яті матері пані Кибальчичевої збереглася одна строфка вірші, навіяної любов'ю до панни Білозерської і написаної, очевидно, ще перед розривом із нею, вірша, яка, однак, не ввійшла у ту збірку, що заховалась нам у копії д. Дуб'янського, можемо догадуватись, що Забіла укладав свою збірку з певним доббором, втягав до неї одні вірші, а виключав інші, хоч вони були у нього готові і у відписах або в усній передачі були відомі сусідам* [6, т. 37, с. 59];

4) просте + два складнопідрядні зі звичайною підрядністю: *І вони якось так зав'яли на пні, закинули перо, або коли й писали дещо, то для себе, щоб дати вихід тим неясним поривам, які ворухилися в їх душах, але з тою сумною певністю, що те, що ворухиться в них, не зворушить нікого іншого* [6, т. 37, с. 43];

5) просте + складнопідрядне з неоднорідною супідрядністю (I і II рівні членування) та послідовною підрядністю (III рівень членування): *Розуміється, наші селяни, що знайшли їх, не видівши на своїм віці золота і не знаючи вартості*

таких речей, попродали ті "бляшки" жидам за пару крейцарів, хоч при ліпшій своїм розумі і якби мали звичай похиснувати та нетиканим зберегти те, чого не вміють оцінити, могли мати за них тисячі, вдесятеро більше, ніж варто те золото на вагу! [6, т. 45, с. 304].

У наукових та науково-публіцистичних статтях І. Франка виявлено дві **восьмикомпонентні** конструкції, в одній з яких зв'язком неоднорідної супідрядності поєднуються чотирьохкомпонентне та трикомпонентне речення з послідовною підрядністю: *І коли нині кождий мусить признати, що віра в одного бога є чимсь вищим і розумнішим від віри в многих богів, а особливо від такої віри, як була в старім Єгипті, де віддавали божу честь бикові, крокодилам, гадюкам, псам і иншим звірам, то треба сказати, що сумний кінець Аменофіса IV і його чистої віри був дуже великою шкодою для Єгипту і для цілої людськості, шкодою, на якій направи прийшлося ждати ще много сот літ, поки така віра у всій її чистоті й величності заблїсла в писаннях жидівських пророків* [6, т. 45, с. 307].

В іншій конструкції на II та IV рівнях членування простежується зв'язок неоднорідної супідрядності, на III та V – послідовне підпорядкування: *Коли се має бути соціалізм, то ми мусимо сказати, що він наскрізь антисоціальний, бо, основуючи всю соціальну будову на принципі повної особистої волі, тобто принципі, який у крайній консеквенції рівнозначний із самоволею, отже, з тим, що переважно роз'єднує людей, він рівночасно ігнорує всі ті принципи, що здружують людей, отже, спільне замешкання, спільну мову, спільну історію й традицію та почуття спільних обов'язків, без чого людська громада тратить характер суспільності, нації, а робиться стадом* [6, т. 45, с. 436].

Щодо порядку розташування складових частин цих речень, зауважимо, що найчастіше одне підрядне речення розриває головне, а інші підрядні частини розміщуються в постпозиції до головної: *Все те, що може нам видаватися неясним і загадковим у брошурі д. Іречка, виясняється досить незвичайним способом, коли заглянемо трохи глибше в те, що робилося в Галичині протягом 50-их рр. мин[улого] в[іку]* [6, т. 47, с. 619]. Менш поширені ті конструкції, у яких одне підрядне передує головній частині, а інші підрядні розташовані після головної: *Коли вдумасмося в кожду з тих функцій душі, то переконаємося, що всі вони оперують матеріалом, якого їм достарчують наші змисли* [6, т. 31, с. 78]. Порівняно нечасто ужито речення, у яких декілька підрядних частин розміщені у препозиції до головної або розривають її, а ще одне підрядне після головного речення: *В огляді нашім, котрий думаємо вести по змозі систематично, не минаючи нічого, що плодить наше наукове поле, ми бажали б, не в'яжучися ніяким згори наміченим порядком, обговорювати новості нашої наукової літератури без огляду на те, на якій мові вони писані* [6, т. 46, кн. 2, с. 169].

3. Конструкції з послідовною підрядністю та неоднорідною супідрядністю. Значно рідше І. Франко вживає в науковому мовленні ті речення, у яких визначальною є послідовна підрядність, а другорядною – неоднорідна супідрядність. Здебільшого ці конструкції налічують чотири–шість предикативних частин.

Чотирьохкомпонентні речення побудовані за єдино можливою структурною схемою: від підрядного I ступеня залежать два неоднорідні підрядні II ступеня. Наприклад: *І встидно нам і сумно, що помимо признання за Шевченком так великої ваги, помимо первокласного впливу його на нашу*

літературу й суспільність (гляди о тім статтю Др[агоманова], промови Барвінського, і промову Цеглинського, і статтю П[авли]ка в „Prz[eglądzie] Sp[olečnym]”), ми й досі не маємо в літературі укр[аїнській] цінної праці, котра б гідно звеличувала пам'ять Кобзаря, не маємо критичного і повного образу його життя в зв'язку з розбором його творів і обставин суспільних, серед котрих він жив і розвивався [6, т. 27, с. 245–246].

У реченнях, які містять **п'ять** компонентів, здебільшого на III рівні членування приєднується проста складова частина: *Ми привикли здавна до того, що кождий чоловік має дві назви: одну індивідуальну, яку одержує при хрещенні або взагалі при якомось символічнім обряді, що вводить його в людську суспільність, а другу – родову, що переходить із батька або з матері на дитину* [6, т. 36, с. 392].

Трапляються речення, у яких на II рівні членування маємо три речення, поєднані способом неоднорідної супідрядності: *Школа критично-естетична не могла собі з нею ніяк дати ради і або полишала усну словесність зовсім на боці, лишаючи її етнографам та іншим спеціалістам, або відзначувала їй місце якесь осібне, в пропілях, у передсінку історії писаної літератури, причім, розуміється, на "саморідні" твори людової літератури гляділа раз з висока, як на дикі польові квітки, котрі не вмилися своєю красою до штучно плеканих огородових та вазонових рослин, а іншим разом, коли естетик був zarazом національним патріотом, – як на найвищі виплоди національного генія, для котрих не були писані ніякі естетичні закони* [6, т. 41, с. 39].

Ще одну модель утворює конструкція, у якій на I і II рівнях членування простежується послідовна підрядність, на III – неоднорідна супідрядність. *Новіші досліді показують, що тут була помилка давніх філософів, що слово ποιητής – поет – не походить від грецького ποιείν – робити, чинити, але від того самого кореня пой, який заховався в старослов'янськiм і теперішнім російськiм пою, пой – співаю, співай, і значило, таким робом, те саме, що й гомерівське ἀοιόος (Dr. Brunnhofs r. Vom Pontus bis zum Indus. Leipzig, 1890, стор. 2–3)* [6, т. 31, с. 57].

Шестикомпонентні структури здебільшого укладаються в таку схему: підрядне I ступеня приєднує або просте та трикомпонентне з послідовною підрядністю, або два прості та двокомпонентне зі звичайною підрядністю. Порівняймо: *Поперед усього мусимо трохи пожалкувати на д. Єфремова, що зробив нас трохи гіршими, ніж ми є на ділі, і, цитуючи наші слова з проспекту чи то для ощадження місця, чи з не уваги (якогось злого розмислу не сміємо підсувати йому), пропустив слова, інтегрально зв'язані з попередніми і неминуче конечні для схарактеризування нашого становища, слова, де редакція заявляє, що "не відмовляє місця нікому, у кого видно правдивий талант, любов до рідного народу та його слова, та бажання його розвою"* [6, т. 34, с. 360]. *Відси походить, що навіть наші "фахові" учені, заклепивши ся в своїм однім фаху, висказують свою погорду для інших фахів, котрих зовсім не знають, як ось, напр., один філолог (також вчитель руської гімназії у Львові, що перекладає Нестора на латинську мову) не міг проминути нагоди, щоб в передмові не кокнути ногою тих, котрі займаються далеко не так величною роботою – збирання і друкування простих мужицьких пісень і казок!* [6, т. 46, кн. 2, с. 168].

Для конструкцій із послідовною підрядністю й неоднорідною супідрядністю характерне таке розміщення компонентів: головна частина – підрядне II ступеня розриває підрядне I ступеня – підрядне II ступеня (або

декілька підрядних). Наприклад: *Головним аргументом мені видається те, що повість має дуже виразний і навіть яркий колорит локальний, колорит не рідної сторони Шевченка – правобічної Канівщини, котру він, як, напр[иклад], у "Гайдамаках", міг малювати з пам'яті, а власне колорити лівобережної Переяславщини, Кременчуцького повіту, т. є. власне тих сторін, по котрих Шевченко в початку 1844 р. їздив* [6, т. 29, с. 449]. Зрідка можливий зворотний порядок розташування предикативних частин: підрядні передують головній. Наприклад: *І коли ми рівночасно будемо тямити про важкі обставини, серед яких відбувався той розвій, і до крайності сумний стан того суспільного і духового ґрунту, на яким виростає наша писателька, то сам факт її постійного розвою і то власне такого розвою будемо вважати доказом незвичайної сили її таланту і при тім одною з найцікавіших появ нашої нової літератури* [6, т. 31, с. 255].

4. Конструкції з однорідною супідрядністю та послідовною підрядністю. У наукових та науково-публіцистичних статтях І. Франко вживає найчастіше чотири–шестикомпонентні структури, у яких домінує зв'язок однорідної супідрядності, а допоміжним виступає послідовне підпорядкування. Речення з сьомо та вісьма предикативними частинами трапляються зрідка.

У **чотирикомпонентних** конструкціях до головної приєднуються дві підрядні частини, від однієї з яких залежить ще одна підрядна: *Коли наша нація перебула сю важку добу і піднялася з тодішнього пригноблення; коли ті великі прірви, які тоді розтворилися серед нашої нації – між простим народом і інтелігенцією, з одного, між Україною і Галичиною, з другого боку, – таки не пожерли нашої сили і зачали хоч потрохи промощуватися і вирівнюватися, то й се не дісталося нам задармо* [6, т. 41, с. 476].

П'ятикомпонентні речення побудовані за такими схемами: до головної частини зв'язком однорідної супідрядності приєднуються:

1) просте та трикомпонентне з послідовною підрядністю, розміщені по-різному: *Не забуваймо, прецінь же, що як артист-маляр він тоді був учеником Академії художеств, де того часу панував ще фальшивий класицизм, на розріз противний тому живому реалізму, за яким він майже несвідомо пішов у своїй поезії, і що там, в Академії мусив він від Брюллова і других набратися естетичних формулок о "чистій, божественній штуці"* [6, т. 27, с. 304];

2) два складнопідрядні зі звичайною підрядністю: *Отсе недавно в "Галичанині" піднесено проект, щоб хоч ті руські школи, котрі досі не мають публічного характеру, як дівочі пансіони, не допускали фонетики в свої стіни, а надто щоб батьки тих дітей, котрі мусять ходити до публічних, фонетикою заражених шкіл, приватно направляли школу, причинену тими школами, дома навчаючи своїх дітей етимологічній правописі і – "руській літературі"* [6, т. 29, с. 152];

3) два прості + складнопідрядне зі звичайною підрядністю: *Навівши ті докази – останній, зрештою, без подання назв місцевості ані осіб, отже, формально не більше злобної сплетні, автор звіту вважає се як повний доказ, що руський народний рух зовсім неморальний, що змагання до відродження руської мови та письменства зовсім схиблені, що між русинами існує сильне сторонництво, яке, удаючи прихильність до австрійського уряду, багато нагрішило своїм змаганням до повного зілляння з Росією не тільки в яzikовім та літературнім, але також у релігійнім а навіть у політичнім відношенні* [6, т. 47,

с. 609];

4) просте + трикомпонентне з однорідною супідрядністю: *Дуже жаль, 1) що шановний рецензент не сказав, яким методом саме роблена моя студія і в чім лежать хиби того методу, і 2) що треба розуміти під методом психологічно-соціальним* [6, т. 27, с. 311]. З метою кращого розуміння змісту цього речення І. Франко вводить цифри, відділяючи таким чином I і II рівні членування.

Конструкції з **шістьма** предикативними частинами мають таку структуру: у зв'язок однорідної супідрядності вступають просте та чотирикомпонентне з послідовною підрядністю: *Додаймо це до того, що тих галицьких поетів так мало, що вони так мало пишуть і так мало друкують (в порівнянні з тим, що пишеться і друкується у нас прозою), що нема ніякіснького страху, щоби поезія сталася у нас заразливою хворобою, проти котрої треба би започинати якусь особливу дезинфекцію* [6, т. 28, с. 169]; просте та два складнопідрядні зі звичайною підрядністю: *Читаючи їх, ми бачимо наглядно, що він не підшукував їх, не мучився, компонуючи їх, що вони самі пили йому під перо, бо його поетична фантазія так само, як сонна фантазія кожного чоловіка, була самовладною панею величезного скарбу вражень і ідей, нагромадженого в долішній свідомості поетовій, що вона так просто і без труду промовляла конкретними образами, як звичайний чоловік – абстрактами та логічними висновками* [6, т. 31, с. 76].

Трапляються випадки, коли на I і II рівнях членування виділяємо однорідну супідрядність, на III – послідовне підпорядкування: *Взагалі треба завважити, що чим примітивніше життя чоловіка, чим примітивніша поезія, тим меншу роль грає запах, тим бідніша мова на його означення, тим менше згадують про нього поети* [6, т. 31, с. 79].

У науковому мовленні І. Франка виявлено всього одне **семикомпонентне** речення, у якому до головної частини приєднуються чотири прості та складнопідрядні зі звичайною підрядністю, причому складнопідрядне розміщується поміж двома і двома простими: *Тепер ми розуміємо, що жене поета на море, що змушує його озиратися на далеке місто на березі, чому якраз він вибрав для свого малюнка момент, коли сонце западає під рівень землі, чому він любується тим сірим кольором водяного шляху, чому веслує "сумним тактом"* [6, т. 31, с. 107].

Для **восьмикомпонентних** конструкцій характерним є те, що у зв'язках однорідної супідрядності перебувають три прості та два складнопідрядні зі звичайною підрядністю: *Але досліді над історією природи показали, що не так воно було, що ся теперішня різnorodність – то здобуток довгого розвою, який тривав мільйони літ; що зразу на землі були справді лише найпростіші, зовсім безбарвні рослини, що вони звільна розвивалися, набирали чимраз більше членів та суставів, пристосовувалися до різnorodних обставин та різnorodної поживи, набирали барви, смаку та запаху, вандрували з моря на сушу, із краю до краю – одним словом, що й тут маємо розвій та поступ, дуже подібний до того, який ми бачили між людьми* [6, т. 45, с. 327]; просте та три складнопідрядні зі звичайною підрядністю: *Терпіння і кривди людські порушували його все з однаковою силою, чи то були терпіння мужички, гнаної на панцину і лишаючої свою дитину під снопом, чи терпіння молододі княжни, котрої життя знівечив рідний батько, чи генеральші, котру мати продала за генерала, за палати, чи тої*

жсидівочки, котра мститься криваво на рідному батькові за поругані права люблячого серця [6, т. 28, с. 122].

Найчастіше всі підрядні частини розміщені після головної: *Роздивляючися літературну фізіономію Лесі Українки, ми бачимо, що вона тільки закінчила першу добу свого розвою, її талант тільки що отрясся з повивачів тієї несамостійності, що путає кожного поета при перших його кроках* [6, т. 31, с. 254].

5. Конструкції з послідовною підрядністю та однорідною супідрядністю. Значно рідше, порівняно з реченнями попереднього різновиду, ужито конструкції, у яких провідним зв'язком виступає послідовне підпорядкування, а другорядною – однорідна супідрядність.

Речення з **чотирма** предикативними частинами укладаються у структурну схему: підрядна частина I ступеня приєднує дві складові частини, поєднані за допомогою однорідної супідрядності. Наприклад: *Етимологічна правопись мала зразу в'язати нашу нар[одну] мову з староруською, а властиво з староцерковною, бо староруської літератури, особливо южноруської XVI–XVIII вв., наші етимологи або не знали, або, пізнавши її, відносилися до неї з не меншою погордою, як і до новішої нар[одної] літератури, тільки що новіша була хлопська, простацька, а та старша була "ломана польсько-руська" (гляди думки о. Петрушевича, висказані в різних місцях його "Сводной летописи" і в інших статтях)* [6, т. 29, с. 164].

У **п'ятикомпонентних** конструкціях на I рівні членування виявлено послідовне підпорядкування, на II рівні – або послідовна підрядність (у цьому разі на III рівні – однорідна супідрядність): *Особливо сей остатній розвинув погляд про те, що освідомлені і зорганізовані робітники повинні при допомозі загального голосування здобути перевагу в державних радах і ухвалювати там закони, які б теперішню державу, основану на пануванні одних і неволі других, на визиску і дармоїдстві, помалу або й відразу перемінили на народну державу, в якій би через своїх вибранців панував увесь народ, в якій би не було ні визиску, ні кривди, ні бідності, ні темноти* [6, т. 45, с. 340]; або однорідна супідрядність (цим способом поєднуються або три прості, або два прості, одне з яких має залежну підрядну частину): *І треба було віків важкої наукової праці та несподіваних відкриттів науки, dokonаних у найновіших часах, щоб люди нарешті дійшли до переконання, що початкова історія чоловіка на землі та порядки її обставини, серед яких жив найдавніший чоловік, були зовсім інакші та що їх розвиток докопувався помалу на різних місцях землі протягом десятків, а може, й соток тисяч літ* [6, т. 45, с. 300].

Окремо виділяються ті речення, у яких від підрядного I ступеня залежать просте та складносурядне речення зі спільним детермінантом: *Побачите самі, яка величезна різниця в будові тих ростин, як у **одних** усі сустави прості та нечисленні, нема ні цвіту, ні овочів, ні різнородних барв ані запаху, а як інші розвивають у собі чимраз більше суставів, чимраз кращі прикмети* [6, т. 45, с. 326–327].

У всіх реченнях із **шістьма** предикативними частинами на II рівні членування простежується однорідна супідрядність, за допомогою якої поєднуються:

1) чотири прості: *Не диво, що деякі вчені-природники дарвіністи (прихильники Дарвіна) пробували тим ключем, здобутим із вивчення живої*

природи, відімкнути також велику загадку людського поступу, відповісти на докучливі питання, відки взялася та страшна нерівність між людьми, чи вона потрібна, чи мусить бути вічно або чи з неї можливий який вихід? [6, т. 45, с. 328];

2) два прості та складнопідрядне зі звичайною підрядністю: *Погадаймо лише, що за той час побудовано стільки залізниць, що можна би ними 14 раз оперезати землю там, де вона найгрубіша, а телеграфів стільки, що, певно, оперезав би її зо сто разів, що тепер можна за два місяці об'їхати довкола всю землю і вернути назад на своє місце* [6, т. 45, с. 320];

3) просте та трикомпонентне з однорідною супідрядністю: *Звичайна тема тих оповідань є така, що дівчина тужить за своїм милим, котрий десь пропав і о котрім вона не знає, чи живе, чи згиб* [6, т. 28, с. 80];

4) просте та трикомпонентне з послідовною підрядністю: *Особливу силу надало братствам те, що патріарх константинопольський Єремія надав їм право ставропигії, т. є. таке право, що братства не підлягали місцевому єпископові, але тільки митрополитові і могли також безпосередньо зноситися з патріархом, а надто, що братства мали мати голос при виборі єпископа, мали пильнувати чистоту обряду православного, упоминати священиків і єпископів, коли бачили, що вони роблять щось неподобне, і доносити про те митрополитові і патріархові* [6, т. 28, с. 264].

Щодо порядку розміщення компонентів у конструкціях з послідовною підрядністю й однорідною супідрядністю, зазначимо, що підрядні частини здебільшого перебувають у постпозиції до головної: *Вся хиба ш. рецензента в тім, що він не старавсь добре виврозуміти, в яких деталях Шевченкової поеми я вбачаю вплив чужих поетів, а які вважаю можливим вияснити прямою обсервацією життя українського (хоч і тут треба замітити, що в початку поетичної діяльності Шевченка – 1838–1843 – живі враження України по десятилітнім майже небаченні України значно мусили бути збліднути, і взагалі вони стають далеко свіжіші, яркіші і багатші аж після 1843 р.)* [6, т. 27, с. 310].

6. Конструкції з послідовною підрядністю та подвійною супідрядністю. Структури цього різновиду складнопідрядних багатокomпонентних речень реалізуються в таких варіантах:

1) однорідна супідрядність + послідовна підрядність + неоднорідна супідрядність (п'яти- – восьмикомпонентні конструкції).

Наприклад: *Найліпший знавець історії революції, проф. Олар (Aulard) на Паризькій університеті, що більше як двадцять літ свого життя, всю працю своєї інтелігенції присвятив дослідям над сею епохою і який справді, оскільки се можливе для людської сили, перебрав усю гору документів, взявся до розбору Тенової книги (Taine, "Histoire de la revolution francaise, Paris, Librairie Armand Colin") і сконтролював її в одному пункті, який обік блискучого та чудового стилю зацікавив і зачудував його, а власне основність і віродостойність тексту* [6, т. 47, с. 362] – п'ять складових частин; *Та найбільшу потону свого гніву і презирства виляв Шекспір на простий народ, на "юрбу", оту темну, змінчиву, легковірну і недовірливу, трусливу в небезпеці, непостійну і захланну юрбу, що ніколи не думає власним мізком, не зробить нічого з власної застанови, що потонула в найнижчих матеріальних інтересах і вміє любити тільки рівних собі та таких, що підлечуються їй, але ненавидить тих, хто здібністю, заслугами і силою волі станув вище неї, хоч би він був і найбільшим добродієм народу* [6,

т. 32, с. 195] – шість предикативних частин; *Ми вже вказували в попереднім розділі, як часто поет іде буцімто проти правил звичайної асоціації ідей, з якою легкістю він зводить до купи, комбінує такі образи, які в звичайній уяві тільки з трудом можна звести до купи, і як при помочі таких далеких асоціацій поет викликає в нашій душі власне такі враження, які бажав викликати, змушує нас до певної міри переживати те, що зачарувала перед нами його фантазія в словах* [6, т. 31, с. 74–75] – семикомпонентне; *Сей урядовий звіт був писаний як відповідь на царський рескрипт до галицького намісника з 12 марта 1859, з яким йому прислано копію зажалення якогось русина Левицького, внесеного до особи царя, в яким сей неозначений ближче петент жалується на утиски, яких дізнають русини в Галичині від поляків, і специфікує 12 точок, між якими варто зазначити, 2) що в жоднім публічному уряді в Галичині не приймають руських подань, 3) що польські, за границею друковані, не раз бунтівничі книжки та часописи ширяться по краю без перешкоди, навіть доходять до рук руського духовенства і що тим ширенням займаються навіть ц[ісарсь]к[і] урядники* [6, т. 47, с. 609] – вісім складових частин;

2) неоднорідна супідрядність + послідовна підрядність + однорідна супідрядність (п'яти- – семикомпонентні конструкції).

Наприклад: *Нема що й казати, є децо привабного в такім погляді, особливо для тих бідних людей нинішнього часу, що не знають сьогодні, де дітися і що в рот вложити завтра; для тих мільонів беззахисних дітей, що виростають або зовсім без опіки родичів, або терплять не раз муки і знуцання від злих, темних, п'яних або хорих родичів та опікунів* [6, т. 45, с. 341] – п'ять структурних частин; *"Безбожний Байрон", про котрого говорили, що замучив свою жінку, що ненавидів свого сина і наслідника, а переживши його, переніс ту ненависть на свого внука, як міг, так руйнував родовий маєток, щоб якнайменше добра лишити тому внукові* [6, т. 29, с. 284] – шестикомпонентне; *Отся книжечка, що містить у собі весь 22-літній поетичний доробок Вол. Самійленка (крім його драматичних творів і одного оповіданнячка та перекладів із Мольєра та Данте), повстала головно заходом і працею д. М. Мочульського, який не пожалував труду переглянути всі доступні йому галицькі й українські видання, де вроздріб друкувалися поезії Самійленка, позводити з них копії, усталити дати їх написання та вказати, де що було друковано, і надто перевести переписку з автором щодо делікатного питання, які псевдоніми та анонімні речі, призначані йому усною чи писаною традицією, вийшли справді з-під його пера, а які ні* [6, т. 37, с. 185] – сім предикативних частин;

3) неоднорідна супідрядність + однорідна супідрядність + послідовна підрядність (п'яти- – десятикомпонентні конструкції).

Наприклад: *Духова діяльність людська полягає головно на двох прикметах психічного устрою: на можливості репродукції вражень, які колись безпосередньо торкали наші змисли і тепер являються тільки психічними копіями, ідеями, і на другій прикметі того устрою, що одна така репродукована ідея викликає за собою іншу, цілі ряди інших ідей, ті знов, коли на них буде звернена особлива увага, викликають дальші ряди ідей, і так без кінця* [6, т. 31, с. 65] – п'ятикомпонентне; *І коли сьогодні те наше рідне слово блискотить багатством, красою й силою і знаходить відгомін у серцях соток тисяч синів України-Русі, розсипаних капризами долі по обох півкулях землі, коли воно здобуває собі, а разом із тим і цілій нашій нації право горожанства серед*

цивілізованих народів, коли розтіч серед нашої суспільності зменшилася в прямій пропорції зі зменшенням числа анальофбетів, то все те гарний доказ на те, що слово, те марне летюче слово, найбільше, бачилось би, хвилевий і нетривкий витвір людського духу, проявило чудотворну силу, починає двигати з упадку ту масу, якій, бачилося, не було рятунку [6, т. 41, с. 527–528] – шість структурних частин; Та коли побачимо, що та сама казка має ту саму мішану форму в різних языках, що в обсягу одного й того самого языка віршовані вставки, хоч стоять усе на однім і тім самім місці, але мають різну форму, то мусимо прийти до переконання, що вони мають якесь інше джерело, незалежне від прозової чи віршової форми казки, що се радше формули, заклинання та приспівки, які існували незалежно від казки і вставлені були в неї лише пізніше [6, т. 34, с. 451–452] – сім предикативних частин; Вона, знаючи потреби всіх своїх горожан, регулює, кілька й чого треба робити в фабриках, кілька вся суспільність потребує хліба й живності, кілька кожний чоловік має працювати, а кілька спочивати, а кінець кінців може дійти й до того, кілька в ній людей має родитися, аби цілість не була обтяжена, дбаючи про надмірне число дітей, і аби живі мали чим вигодуватися [6, т. 45, с. 341] – восьмикомпонентне; Коли ми сьогодні не задоволяємося такою програмою, а втягаємо до своєї літератури також писання старої князівської та в значній часті й литовсько-білоруської доби, коли й з тих пізніших часів, обнятих програмою Драгоманова, втягаємо сюди далеко ширший матеріал, писаний українцями церковною, польською, латинською та московською мовою, то чинимо се не з жадної національної амбіції, не для самохвальби, що ось-то у нас яке старе та багате письменство, а просто тому, бо вважаємо історію літератури образом духового розвитку нації, який ніколи не підлягав і не підлягає якійсь одній формі, та й ще з того строго наукового мотиву, що така частина, яку обійняв у своїй програмі Драгоманов, власне як частина, відірвана від більшої цілості, не дала би повного і вірного малюнка духового життя навіть того самого плебсу, а тим менше тої його частини, що творила пісні та оповідання, вірші та драми та прозові книжки [6, т. 45, с. 431] – дев'ять складових частин; І поки вони балакали про високу штуку, поки дебатували над тим, чи "Настя" Ільницького дорівнює Шіллеровій "Марії Стюарт", чи це не зовсім, театр був цілком зданий на ласку директора, який приймав і віддавав артистів, як сам хотів, дбав про їх виобразування, як умів, і поповняв свій репертуар принагідне нахапаними фарсами, оперетками, водевілями, яких текст удалося видобути чи то з бібліотеки польського театру у Львові, чи від якої польської кочової трупи і який йому по містечках за пару гульденів перекладали гімназіасти на руську мову [6, т. 35, с. 363] – десятикомпонентне;

- 4) послідовна підрядність + неоднорідна супідрядність + однорідна супідрядність (п'яти- – дев'ятикомпонентні конструкції).

Наприклад: А се значить, що коли він говорить або коли ви читаєте його виклад, то без огляду на його і на вашу волю самі його слова викликають у вашій уяві величезні ряди образів, не раз зовсім відмінних від тих, які бажав викликати в вас автор [6, т. 31, с. 46–47] – п'ять складових частин; Поперед усього нема сумніву, що маса прозвищ, якими тоді називалися наші селяни, живе й досі, хоча трапляється часто, що прозвища, колись дуже розповсюджені, тепер являються рідко, і навпаки, широко розповсюдилися деякі прозвища нові або рідко вживані в XVI в. [6, т. 36, с. 395–396] – шестикомпонентне; Заохотили їх до того обіцянки

поляків, котрі говорили, що як скоро вони сполучаться з Римом, приймуть унію, то дістануть місце в сенаті польським, з котрого, як ми вже сказали, виключені були всі "іновірці", значить, і православні, а в котрім засідали всі латинські єпископи [6, т. 28, с. 265–266] – сім складових частин; Загалом треба сказати, що фігури Катерини і Петруччія не стоять на висоті геніальної Шекспірової творчості, бо хоча автор зумів підняти їх на вищий цивілізаційний ступінь, ніж вони займають у старшій комедії, хоча осяяв їх блиском свого генія, що видно особливо в першій діалозі Петруччія з Катериною, то, проте, вони не переведені зовсім консеквентно, не продумані так глибоко, як се вмів чинити Шекспір у інших подібних випадках [6, т. 32, с. 176] – восьмикомпонентне; Отсей факт приневолює нас висловити свій погляд на сю справу, причім заявляємо, що не будемо брати в оборону Шевченка подрібно і переаналізовувати відповідні праці – раз, що се завело би нас задалеко і ми замість статті мусили б писати книгу, друге, що – по нашій думці – Шевченко не потребує такої оборони; хочемо лише звернути увагу критиків, які будуть іще писати про Шевченка, щоб не заганялися задалеко у своїх висновках, бо се, певно, не вийде на шкоду Шевченкові, але таки їм самим [6, т. 35, с. 234] – дев'ять структурних частин.

3-поміж речень із комбінованим підпорядкуванням підрядних частин у науковому мовленні І. Франка переважають моделі, у яких домінує зв'язок неоднорідної супідрядності, допоміжними є однорідна й послідовна (при цьому однорідна супідрядність виявляється теж на I рівні членування). Найменш поширеними є структури з подвійною супідрядністю.

Довжина конструкцій коливається в середньому від трьох до восьми компонентів. Найтипівішими для наукових текстів І. Франка є структури, до складу яких входить від трьох до шести предикативних частин. Найдовшими є конструкції з десятьма компонентами. Найглибша структура властива складнопідрядним поліпредикативним реченням із послідовною підрядністю (п'ять рівнів членування), інші типи конструкцій мають здебільшого два-три рівні членування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Горяна Г. М. Складні речення з різночленною супідрядністю в сучасній українській літературній мові / Г. М. Горяна // Граматичні та стилістичні студії з української і російської мов / Відп. ред. І. К. Білодід. – К. : Наук. думка, 1965. – С. 257–271.
2. Козіцька О. Особливості виділення рівнів членування в контамінованих складнопідрядних багатокомпонентних реченнях / О. Козіцька // Укр. мова. – 2005. – № 1. – С. 33–44.
3. Кучеренко І. К. Складнопідрядні речення з кількома підрядними / Ілля Корнійович Кучеренко // Укр. мова і літ. в школі. – 1973. – № 5. – С. 30–39.
4. Труш О. Складні конструкції з послідовною підрядністю в науковому мовленні Івана Франка / Олена Труш // Українське літературознавство. Збірник наукових праць. – Л. : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2006. – Вип. 68. – С. 227–236.
5. Труш О. Конструкції із супідрядністю в науковій мові Івана Франка / Олена Труш // Лінгвостилістика: об'єкт – стиль, мета – оцінка : Зб. наук. праць, присвячений 70-річчю від дня народження проф. С. Я. Єрмоленко / Відп. ред.

академік НАН України В. Г. Складенко; НАН України. Ін-т укр. мови. – К., 2007. – С. 151–164.

6. *Франко І.* Збір. творів : У 50 т. / Іван Франко. – К., 1976–1986.

7. *Шульжук К. Ф.* Складні багатокomпонентні речення в українській мові / Шульжук Каленик Федорович. – К. : Вища школа. Головне вид-во, 1986. – 181 с.

Стаття надійшла до редколегії 02. 08. 2015

доопрацьована 30. 09. 2015

прийнята до друку 20. 10. 2015

THE LENGTH AND THE DEPTH OF COMPLEX POLY-COMPONENT SENTENCES IN IVAN FRANKO'S SCIENTIFIC SPEECH

Olena Trush

*Ivan Franko National University of Lviv,
The Ukrainian language department, 1/234,
Universytets'ka Str., 79001, Lviv, Ukraine,
phone: (032) 239 47 17*

The research is devoted to the problem of functioning of complex poly-component sentences with various types of linking in Ivan Franko's scientific speech. The author distinguishes the principal types of complex sentences, observes their usage frequency, separates models of analyzed constructions and its modifications in the text, determines the sense relations between predicative parts of structures on outside and inside types of linking, elucidates the arrangement of the principal part as to the subordinate parts in every model and its variant, defines the length and the depth of complex sentences, reveals the frequently used in Ivan Franko's scientific speech. Also the author separates six models of complex poly-component sentences with various types of linking, characterizes the modifications of models in order to the length and the depth of complex sentences, observes their structural and semantic peculiarities and functioning in Franko's scientific text. The length of complex sentences counts from three to ten components and the depth of constructions has two-three types of linking.

Key words: scientific style, complex poly-component sentence, the length of complex sentence, the depth of complex construction.